

บทที่ 1 บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (สวพส.) ได้ดำเนินการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 ดำเนินการภายใต้โครงการขยายผลโครงการหลวงซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง มีพื้นที่ดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ.2549-2559 จำนวน 29 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 354 หมู่บ้าน 42 ตำบล 26 อำเภอของ 7 จังหวัด ประชากร 34,825ครัวเรือน 132,549 คน (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2558) ประชากรบนพื้นที่สูงที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมกว่าร้อยละ 87 อยู่บนหลักการพัฒนาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area-based Approach) โดยยึดหลักการทำงานของโครงการหลวง และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการส่งเสริมอาชีพในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ที่ประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวงด้านการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ให้สอดคล้องกับภูมิสังคม รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการบูรณาการความร่วมมือกับส่วนราชการและองค์กร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชุมชนและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาอย่างสมดุล การดำเนินงานของ สวพส. ในรอบระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งมีลักษณะภูมิสังคมต่างจากชุมชนในพื้นที่ราบ กลุ่มเกษตรกรที่เป็นแกนนำส่วนใหญ่สามารถผลิตอาหารที่พอเพียงสำหรับครัวเรือนและมีรายได้จากภาคการเกษตรได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาบนพื้นที่สูงยังคงอยู่โดยเฉพาะปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ การศึกษาสถานะเศรษฐกิจสังคมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ของ สวพส. พบว่าครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 199,570 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งยังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งประเทศและในภาคเหนือ โดยรายได้เงินสดของครัวเรือนเกษตรกรทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2557 เท่ากับ 268,301 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และรายได้เงินสดจากการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรในภาคเหนือในปี พ.ศ. 2556/2557 เท่ากับ 278,444 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ศูนย์สารสนเทศการเกษตร และสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) สถานะความยากจนของเกษตรกรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโดยรวมมีครัวเรือนเกษตรกรมากกว่าร้อยละ 27 ที่จัดว่าเป็นครัวเรือนยากจน และมีครัวเรือนเกษตรกรเกือบร้อยละ 21 ที่มีความยากจนด้านอาหาร ที่มีรายได้รวมไม่พอเพียงแก่การจัดหาอาหารที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอย่างปกติสุข ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรบนพื้นที่สูงนอกจากจะมีปัญหาความเหลื่อมล้ำในด้านรายได้แล้ว การเข้าถึงบริการภาครัฐไม่ทั่วถึงเนื่องจากอยู่ในพื้นที่ทุรกันดาร ห่างไกล มีฐานะยากจน การอ่านออกเขียนได้ของเกษตรกร และบางส่วนไม่มีสัญชาติไทย รวมทั้งการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติมีจำกัด เพราะพื้นที่สูงส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าต้นน้ำลำธารของประเทศ ทำให้ศักยภาพการแข่งขันในการผลิตสินค้าเกษตรและการตลาดต่ำ ผสมกับสถานการณ์แวดล้อมสำคัญที่เปลี่ยนแปลง เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง ล้วนส่งผลต่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและความมั่นคงทางสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง

แผนยุทธศาสตร์สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560-2564) มีเป้าประสงค์ให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถบริหารจัดการได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากโครงการหลวงผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นหลักการที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างสมดุลและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทุกกระดับและเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับชาติ องค์การสหประชาชาติได้ยอมรับว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อให้การขับเคลื่อนการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง จึงกำหนดให้มีการศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชนบนพื้นที่สูงตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง เพื่อให้ทราบถึงสถานะการพัฒนาของชุมชนในปัจจุบันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาของ สวพส. ในการยกระดับการพัฒนาให้ชุมชนสามารถดำรงชีพภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และแผนการถ่ายโอนภารกิจการพัฒนาให้กับชุมชนที่มีความเข้มแข็งและจัดการตนเองได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อพัฒนาชุดตัวบ่งชี้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระดับการพัฒนาชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง
- 2) เพื่อทดสอบชุดตัวบ่งชี้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระดับการพัฒนาชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

- 1) การพัฒนาชุดตัวบ่งชี้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระดับการพัฒนาชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง จำนวน 29 แห่ง
- 2) การทดสอบตัวบ่งชี้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระดับการพัฒนาชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง จำนวน 2 แห่ง